

Ukraina. Teraźniejszość i przeszłość. Praca zbiorowa pod redakcją M. Karasia i A. Podrazy. Uniwersytet Jagelloński. Praca historyczne, z. 32. Kraków, 1970.

Україна. Сучасність і минуле. Колективна праця під редакцією М. Карася і А. Подрази. Ягеллонський університет. Історична праця, з. 32. Краків, 1970.

У рецензованій монографії розглядається широке коло питань матеріальної і духовної культури України на сучасному етапі й в минулі епохи, її географії, народонаселення, економіки, історії, мови, літератури.

Друга частина праці — «Минуле» (стор. 141—205) присвячена археологічному вивченню території України. Автори цих розділів Я. Козловський, М. Гедль і К. Годловський подають огляд археологічних матеріалів, що характеризують основні етапи історичного розвитку населення України від палеоліту до раннього середньовіччя.

У розділі «Україна в кам'яну епоху» Я. Козловський висвітлює виникнення на території РСР найважливіших людських поселень, коротко, але в цілому правильно характеризує основні пам'ятки й археологічні культури палеоліту, мезоліту, неоліту та епохи міді. На жаль, тут не згадані їх дослідники і через це при відсутності посилань на літературу зміст розділу дещо збіднюється. Варто було б сказати про загальновізанні досягнення радянських вчених, про те нове, що вони внесли у розробку проблематики палеоліту і неоліту Європи, вивчення палеолітичних жителів і соціальної організації ранніх людських колективів.

На сторінках, присвячених неоліту, не розглянуто дніпро-донську культуру, одну з найбільших в цей час на території України. Дещо звужені хронологічні рамки трипільської культури (3000—2500 рр.), хоч за сучасними даними вона проіснувала близько 2 тис. років. Питання про походження останньої не слід зводити лише до «експансії» на територію Подністров'я культури Боян (стор. 150), певну роль в процесі її формування відіграли і місцеві культури.

Стислою характеристикою України доби бронзи і ранньозалізного часу дає М. Редль у відповідному розділі. Виклад узагочується хронологічною таблицею і картою, а також ілюстративним матеріалом. Проте наведені відомості про археологічні культури цього періоду часто занадто бідні, деякі з них тут відсутні (білогрудівська). У вступі автор дещо перебільшує значення зовнішніх впливів на розвиток їх у добу бронзи і ранньозалізного часу на Україні. Згідно з новими дослідженнями, проведеними на поселеннях висоцької культури, останню не слід розглядати лише як локальний варіант лужицької, оскільки в ній переважають риси місцевих культур скіфського часу.

На відміну від попередніх розділів, де часто досить схематично подані матеріали з археології України за періодами і культурами, у розділі «Україна в добу пізнього латену і римських впливів» К. Годловський звертає особливу увагу на основні проблеми історичного розвитку стародавнього населення Південно-Східної Європи в період з III ст. до н. е. до V ст. н. е.

К. Годловський вважає, що протягом IV—III ст. до н. е. на території Української РСР продовжують розвиватися історичні традиції скіфського часу. Очевидно, місцеві культури визначають характер етнокультурних процесів і в наступні періоди, хоч в останніх століттях до нашої ери і перших століттях нашої ери вони не позбавлені елементів, що свідчать про зв'язок їх носіїв з латенськими культурами Середньої Європи, зокрема з кельтами.

Найбільш поширеною на території України в останніх трьох століттях до нашої ери і перших століттях нашої ери є зарубинецько-корчуватівська культура, яка охоплює Верхнє і Середнє Подніпров'я і верхню частину Південного Бугу, на заході сягає Західного Бугу, на півдні — Верхнього і Середнього Подністров'я. Автор правильно підкреслює, що вивчення її пам'яток, зокрема на Середньому Дніпрі, може дати ключові матеріали для розуміння історії цієї частини Східної Європи, передусім для розробки питань, пов'язаних з первісною територією та початком розселення слов'ян (стор. 190). Автор обмежує датування зарубинецько-корчуватівських пам'яток на Кіівщині I ст. н. е. і тим самим дещо применшує значення цієї культури, на основі якої склалися пізніші культури на території Південно-Східної Європи.

К. Годловський надто перебільшує роль готів у формуванні черняхівської культури. Вивчення пам'яток типу Дитинич — Трішина, залишених на території Полісся германськими племенами, найвірогідніше готогопідів, показує, що вони виразно відрізняються від черняхівських пам'яток і ніякою мірою не можуть належати до однієї етнічної групи. Це підтверджується поховальним ритуалом, житловим будівництвом і ліпною керамікою, яка найкраще відбиває місцеві етнографічні особливості.

Не слід переоцінювати значення липицької культури як підгрунтя пам'яток черняхівського типу на Дністрі. Ця тенденція, у свій час підтримана М. Ю. Брайчевським, М. О. Тихановою, Г. Діакону, зараз спростована новими археологічними матеріалами, які свідчать про відмінність обох культур, не пов'язаних ні типологічно, ні етнічно.

Процес розвитку черняхівської культури кінця II—V ст. н. е. складний і тривалий. Незважаючи на значну питому вагу матеріалів, що зближують її з зарубинецькою культурою, не можна не визначити в ній елементів липицької і пшеворської. Останні свідчать про можливість асиміляції слов'янами якоїсь частини фракійського населення, а також населення пшеворської культури, зокрема у межиріччі Верхньої Вісли і Західного Бугу, та сарматської на Лівобережжі і в Молдавії. Водночас вона формувалась під впливом провінціально-римської культури, яка настільки щільно перскрила місцеві етнографічні елементи, що показати їх виявилось нелегким завданням. Як встановлено дослідженнями останніх 20 років, основна частина черняхівських пам'яток, зокрема поселень у межиріччі Дністра і Дніпра, типологічно пов'язується з ранньосередньовічними слов'янськими пам'ятками, що повинно визначати їх етнічну належність.

Деяко дивує спроба автора виразні пшеворські поховання перших століть нашої ери у Верхньому Подністров'ї, культурна налжність яких не викликає сумніву, віднести до липицьких. Разом з тим К. Годловський правильно трактує у хронологічному відношенні пшеворський матеріал, виявлений Г. І. Смирновою в Незвиськах.

У цілому монографія заслуговує позитивної оцінки.

В. Д. Баран